

A horvátországi (baranyai–szlavóniai) magyarok oktatási-művelődési helyzete az 1950-es évek első felében*

A horvátországi magyar kisebbség – az ausztriai mellett – a magyar nyelvterület leggyorsabban fogyó népcsoportja. A szerémségi-szlavóniai magyarság a török hódoltság idején szinte teljesen kipusztult (Fényes Elek 1840-ben ötezer magyar-ról tud). 1910-ben ugyan 106 ezren vallották magukat magyar anyanyelvűnek, ezek többsége azonban a jobbágyfelszabadítás és a határőrvidék felszámolása (1871) után az olcsó földekre települők, majd az új ipari üzemekben és a MÁV-nál dolgozók és azok leszármazottja volt. S itt egy általánosan elterjedt tévedést kell kiigazítanunk: az 1945 utáni Horvátország nem azonos az 1910-essel: a Drávaszög (az ún. baranyai háromszög) és a Muraköz 1918-ig, majd 1941 és 1945 között Magyarország része, míg az egykori Szerém vármegye jó kétharmadát a szövetségi államszervezet kialakításával a Szerbiához tartozó Vajdasághoz csatolták; e változások figyelembevételével a ma Horvátországhoz tartozó területeken 1910-ben legkevesebb 128 ezer magyar élt. Negyven év alatt ez a szám kevesebb mint felére csökkent [1948: 51 ezer, 1,4%; 1953: 48 ezer (?)]. Ennek okai:

- a két világháború, a harci cselekményekkel és rendszerváltozásokkal járó menekülések, kiutasítások;
- az alacsony népszaporulat (különösen Baranyában);
- szórványtelepülés, a lakóhelyen is kisebbségi helyzet (1910-ben is csak négy településen alkottak többséget; a bjelovári járásban 1952-ben 12 ezer magyar élt, vegyesen horvátokkal, szerbekkel és csehekkkel: 5-10-20, ritkaság, ahol harmincnál több család egy faluban, s létszámuk sehol nem haladta meg a 600-at);
- az 1904-től létrehozott Julián-iskolák és könyvtárak megszüntetése, az iskolák államosítása és a horvát (szerb) tanítási nyelv bevezetése.

1949-ben új korszak kezdődött a horvátországi magyarok életében. A Tájékoztató Iroda Sztálin akaratát végrehajtó határozata kitesztotta Jugoszláviát a „népi demokratikus” országok közösségéből, s néhány évig úgy tűnt, Jugoszlávia határain csap át a hidegháború egy kiszámíthatatlan kimenetelű fegyveres konfliktusba.

* A tanulmány első megjelenési helye: *Magyarságkutatás*, 1990–1991, 97–107. o.

Ebben a helyzetben Tito és társai felismerték: országuk, rendszerük léte függ a belső egység megteremtésétől, a nemzeti kisebbségek megnyerésétől, mi több, a Moszkva befolyása alatt álló anyaországukkal való szembefordításuktól. E felismerések jegyében alakulhatott meg 1949. november 29-én a Horvátországi Magyar Kultúregyesületek Szövetsége (röviden: Kultúrszövetség), és indulhatott meg lapja, a kéthetente, majd hetente megjelenő *Magyar Néplap*, és utódja, a ma is élő *Magyar Képes Újság*, 1952. március 15-től.

Az *anyanyelvi oktatást* Baranya (a pélmonostori járás) és néhány Eszék-környéki szlavóniai falu kivételével újra kellett kezdeni, rendkívül nehéz körülmények között.

„A szerémségi tanulók egy része nagyon gyengén beszéli anyanyelvét, sőt a gyermekek többsége jobban beszél szerbül, mint magyarul. Természetes jelenség ez, hisz a régi Jugoszláviában egyetlen magyar iskola sem működött Szerémség területén. A nemzeti kisebbségek ellen akkor folytatott politika hatását huzamosabb ideig kell orvosolnunk...” – hangzott el egy néptanítói tanácskozáson.¹

De baj volt az emberek tudatával is. A három évtizedes elnyomás, elnemzetlenítés, a háború alatti és utáni események, így a velük együtt lakó németek elmenekülése-pusztulása, megfélemlítették a szétszórtan élő magyarokat. A Bedenik melletti Laszovácon – ahol több mint negyven család élt – így beszéltek: „...*Horvátok és magyarok között egyáltalán nincs különbség, s mi ezt a legteltesebb egyenlőséget nem akarjuk megbontani sem külön iskola, sem pedig külön egyesületi kérdésekkel ... ez a helyes: nem különködni.*”²

A legfelső szinten jóváhagyott irányelvek szerint mindazon községekben, ahol „...magyar népi kisebbség” él, és legalább húsz iskolaköteles gyermek van, magyar anyanyelvű iskola vagy iskolai tagozat nyílhat, ha ezt a szülők kéri a járási közoktatási osztálytól. Az a tartományi felettes hatóságon keresztül – a Bjelovar környéki falvak esetében a HMKSZ támogató javaslatával együtt – felterjeszti a köztársasági minisztériumba, amely a kérelmet jóváhagyva kinevezi a magyar tanítót. Azokban a falvakban, ahol ennél kisebb számban élnek magyarok, horvátul és magyarul tudó tanítót kérhetnek, aki – a horvát nyelvű tanítás mellett – legalább írni-olvasni meg tudja tanítani a gyerekeket anyanyelvükön.³

S itt kezdődtek az újabb nehézségek. Az 1920-as évek végén Jugoszláviában felszámolták a magyar tanítóképzést, az 1930-as évek végén újraindított belgrádi magyar tagozat nem bocsátott ki végzősöket; az 1941 és 1944 között a visszatartott területekre helyezettek elmenekültek vagy nem taníthattak, így az újonnan megnyíló iskolák csak egy helyről várhattak friss tanerőket: az 1945-től működő vajdasági (szabadkai és újvidéki) tanítóképzőkről. Oda viszont szinte kizárólag csak a bácskai-bánsági területekről jelentkeztek, akik végzés után természetesen szülőföldjükön akartak elhelyezkedni, a nagyobb és gazdagabb, jobb kulturális-civilizációs körülményeket biztosító, magyar többségű mezővárosokban s nem a

távoli kis horvátországi vagy Mura-vidéki falvakban. Különösen a 18-20 éves tanítónők helyzete volt nehéz: családjuktól távol, kis falvakban egyedül küszködtek a magyarul már alig tudó gyerekekkel, a szülők és kollégáik közönyével – ha nem ellenségességével – a megélhetési gondokkal a sokszor világtól elzárt út, vasút és villany nélküli egykori uradalmi pusztákon. Nem csoda, ha egy-két év után csaknem valamennyien hazamentek a Bácskába. A fiúkkal más probléma is volt: alighogy elhelyezkedtek, behívták őket 2-3 éves katonai szolgálatra – így aztán például Sremski Čakovcin (Csakovác, Csák) az ötvenes évek közepéig évente jöttek és mentek a magyar tanítók.⁴

Volt olyan eset, mint Nagypiszanicán és Bedeniken, hogy a tanügyi hatóságok tanítót tudtak biztosítani, de tantermet és tanítói lakást nem, s akkor a szülők saját erőből hozták rendbe az elhanyagolt épületeket, hogy megindulhasson a magyar nyelvű oktatás.⁵

Több évbe telt, amíg a Kultúrszövetség vezetői felismerték, hogy csak úgy oldható meg a tanító-kérdés, ha saját gyermekeik továbbtanulását segítik elő, akik majd visszatérnek szülőhelyükre. 1951-ben 8, 1957-ben 23 ösztöndíjasuk tanult tanítóképzőben a két vajdasági és az 1954-ben 19 tanulóval (ebből 3 szerb anyanyelvű) megnyílt eszéki magyar tagozaton.⁶ Ez a forma életképesnek és tartósnak bizonyult: a magyarországi ösztöndíjas továbbtanulási lehetőséggel bővülve az 1960-as évek második felétől, ma is ez biztosítja a horvátországi (és szlovéniai) magyar pedagógus-utánpótlást.

A tanítók mellett hiányoztak a tankönyvek is. Az szóba sem jöhetett, hogy 1945 előtti vagy utáni magyarországi tankönyveket használjanak; maradtak a vajdaságiak, de azok egy része cirill betűs volt; így nem egy helyen az (úttörő) újságból tanították a betűvetést. E nehézségek ellenére a horvátországi magyar elemi iskolák (4-5-6 osztályosok) száma három év alatt, 1949 és 1952 között több mint kétszeresére, a tanulók létszáma közel másfélszeresére emelkedett, amint ezt a táblázat mutatja:

Járás	Iskolaév	Iskolák	Osztályok	Tanítók	Tanulók
Pélmonostori (Baranya)	1949–50	10	15	20	796
	1950–51	12	17	24	843
	1951–52	17	22	26	928
	1952–53	18	24	28	946
Eszéki	1949–50	3	6	6	264
	1950–51	5	6	6	245
	1951–52	5	7	7	240
	1952–53	5	7	7	287
Eszék város (Rétfalu)	1949–50	1	1	1	25
	1950–51	1	1	1	26
	1951–52	1	1	1	28
	1952–53	1	1	1	28
Vukovári	1949–50	1	1	1	44
	1950–51	1	1	1	44
	1951–52	1	1	1	53
	1952–53	2	2	2	81
Bjelovári	1950–51	1	1	1	20
	1951–52	2	2	2	65
	1952–53	2	2	2	65
Verőcei	1951–52	2	2	2	64
	1952–53	2	2	2	50
Vinkovci	1952–53	1	1	1	27
Daruvári	1952–53	1	1	1	29
ÖSSZESEN	1949–50	14	22	27	1085
	1950–51	20	26	34	1178
	1951–52	28	35	39	1378
	1952–53	32	40	44	1513
	1956–57	31	–	48	1845

Forrás: *Magyar Képes Újság*, 1952/15. XI. 16. 10. o.; 1957/8. IV. 15. 5. o.

Már 1953-ban arról olvashatunk, hogy „...a szocializmus nagy vívmányai hazánkban szinte megszüntették a nemzeti kérdést, és immár egységes jugoszláv érzés fogja el az embert...”,⁷ de 1955 tavaszától egyre inkább megfigyelhető egy – a szovjet–jugoszláv és a magyar–jugoszláv közeledéssel ellentétes irányú – keményebb, nacionalista irányvonal érvényesülése, amely az anyanyelvi oktatás ellen lép fel.

A nemzetiségi nyelven történő tanítás visszaszorítása természetesen felső döntés alapján és utasításra indult meg, de ennek a tömegtájékoztatásban nincs nyoma. Ezzel szemben – a több országban máig érvényesülő kelet-közép-európai gyakorlatnak megfelelően – olvasói levelek és sugalmazott cikkek jelennek meg, amelyek a nemzetiségi nyelven való oktatás cél- és kilátástalanságát, a többségi nyelv tudásának társadalmi fontosságát és egyéni hasznát hangsúlyozzák. A korszakra és a térség országaiban – távolról sem csupán Jugoszláviában, amely ekkor a legnyitottabb volt – uralkodó poszt-sztálinista hatalomgyakorlási mechanizmusra jellemző, hogy ugyanazok a funkcionáriusok, újságírók, pedagógusok és szülők, akik 3-4-5 évvel azelőtt az anyanyelvi oktatás fontosságát

emelték ki, és mindent megtettek – anyagi áldozatokat is vállalva – a magyar iskolák újranyitásáért, az 1950-es évek második felétől azok leépítése és a kétnyelvű oktatás bevezetése, elterjesztése mellett kardoskodtak.

„A dályplaninaiak (Dályhegy – A. L.) elégedetlenek voltak az eddigi magyar nyelvű iskolával, mert belátták, hogy az életben nem elég csak a magyar nyelv tudása. Ha valaki felsőbb iskolába vagy ipari tanulónak készül, egy-két évig nehezen jut előre, elmarad társaitól és ez később is kihatással van előmenetelére. Az, aki otthon marad, a kötelező elemi iskolában megtanulja a magyar nyelvet, és anyanyelvén olvashat újságokat, könyveket, sőt magyar nyelvű előadásokat is hallgathat a rádión, de ügyeit a járásnál vagy más közhivatalban nehezen tudja elintézni, ha tolmács nem akad, és sokszor dolgvégezetlenül tér haza. Ez nemcsak kellemetlenség, hanem idővesztés is.”

A többségi nyelv tudása tehát mindig szükséges, tanulását már a gyermekkorban kell szorgalmazni, csak így lehet eredményt elérni – állapították meg egy nemrég megtartott választógyűlésen, és úgy határoztak, hogy Dályplaninán a magyar iskolát horvát tannyelvű iskolára változtatják.⁸ Hasonló hangvételű cikkeket idézhetnénk a többi szlavóniai, részben magyarulta községgel, de még magyar többségű baranyaiakkal (Sepse) kapcsolatban is. A visszatérő megállapítás: egyre több szülő adta gyermekét horvát vagy szerb tagozatra, így a magyar osztályok elnéptelenedtek. Az érvelés két visszatérő eleme: az egyéni gazdálkodás perspektívatlansága, a jugoszláv gazdasági és társadalmi fejlődés által támasztott igények, tehát az egyéni érdek és a társadalmi elvárás.⁹

Néha disszonáns hangok vegyülnek az egyetértők kórusába. Bedeniken például kiderült, hogy a tanulóknak mindössze 2-3%-a tanul tovább, így elesik az az érv, hogy „...gyermekeink a középiskolában nyelvtudás hiányában lemaradnak horvát társaik mögött”.¹⁰ 1956. december 9-én, a HMKSZ közgyűlésén Dóri Antal ójankováci tanító a szülők felelőtlensége mellett a helyi hatóságok eljárását hibáztatta, melyek „...a szülők hallgatólagos ellenkezése mellett is (!) előírják a magyar nyelvű órák csökkentését. Volt rá eset, hogy megtiltották a horvát gyermekeknek a magyar nyelv tanulását...” Tóth István nagypiszanicai tanító, kisköszegi küldött és a felszólalók többsége – a magyar nyelv fakultatív oktatása helyett – kötelező tanítását ajánlotta magyar gyerekek számára a német nyelv helyett. Pápa József titkár beszámolójában elismerte, hogy csökken a magyarul tudók és a magyarul tanulóknak száma.¹¹

Két évvel később Merki Ferenc (a HMSZ későbbi elnöke) az anyanyelven történő természettudományos oktatás és világgép-alakítás fontosságát hangsúlyozta, Sneider (Baranyai) Júlia vörösmarti tanárnő pedig cáfolta azt a téves hiedelmet, hogy az iskolájukból kikerülők az életben nem állják meg a helyüket. „Benne a kétnyelvű oktatás bevezetését nem tartja szükségesnek, sőt azt hiszi, ha az egyetlen magyar tannyelvű nyolcosztályos iskolában erre sor

*kerülne, veszélybe jutna Petőfi és Arany nyelve. Ez pedig senkinek sem lehet érdeke...*¹²

Ekkor alakul ki a két tannyelvű oktatás térségünk országaiban ma is követett egyik modellje: minden tárgyat két nyelven tanítanak, főként a felső tagozatban (Dályhegy). Így ez az oktatási forma Horvátországban 3-4 évvel megelőzte a sokkal jobban propagált és ismert szlovéniait; igaz, hogy az utóbbi helyen a egyes lakosságúnak nyilvánított határ menti területen a szlovén gyerekek számára is kötelező a kétnyelvű oktatásban való részvétel. Annak lehetősége fel sem merült, hogy más módja is lenne a nemzetiségi nyelvű általános iskolai – túlnyomó részt alsó tagozatos – oktatás zsákutca jellege megszüntetésének: a közép-, sőt főiskolai továbbtanulás e nyelveken történő biztosítása, tehát a teljes nemzetiségi oktatási hálózat kiépítése az óvodától az egyetemig.

Csupán arról olvashatunk, hogy már 1955-ben bezárták a magyar iskolát Budakovácon, Újgrácon, Lacházán és a Dárdai réten. 1958-ban még mindig hiányzott húsz magyar tanító, s csak két magyar óvoda működött, Vörösmarton és Kiskőszegen (Batinán).¹³

A *kulturális munka* felélesztése könnyebben ment, és látványosabb eredményeket hozott: Hónapok alatt megalakultak az öntevékeny színjátszó-csoportok, s túlnyomórészt *népszínműveket* (*Ludas Matyi, János vitéz, Liliomfi, A sárga csikó, A csikós, A cigány, A falu rossza*), de szerb, horvát (Trifunović, Nušić, Krleža) és a világirodalom (Moliere, Dickens) klasszikus darabjait is játszották. Csaknem minden magyarlakta faluban működött kultúregylet, 4-5-7 szakcsoporttal: színjátszókör (drámai) mellett népdal, ifjúsági (úttörő) tánc-, zenei, folklór, olvasóköri és népegyetemi szekcióval. 1950 elején már 83 magyar egyesület működött, ebből 62 kulturális, 12 vadászársaság és 9 sport- és testnevelési.¹⁴ 1951. március 25–26-án már „...az a (szlavóniai) magyarság mutatta be kultúr-munkájának eredményeit, amely a múltban... semmilyen kultúrtevékenységet sem fejthetett ki”.¹⁵ 1951 június 3-án rendezték meg „...a horvátországi magyarság fesztiválját Eszéken”, amelyen 13 egyesület 350 szereplője vett részt. A megjelenteket magyarul üdvözölte a fiumei olasz kultúrszövetség küldötte, a daruvári cseh szövetség képviselője pedig csehül. Az eseményről tudósító cikk felszólítása és figyelmeztetése ma is időszerű: „...*Népi hagyományainkat, magyar szokásainkat, szép magyar anyanyelvünket ápolnunk kell. Ha ezt elhanyagolnánk, az a helyzet állna elő, hogy utódaink beolvadnak a szlávokba, ami pedig ellentétben van az új Jugoszlávia nemzetiségi politikájával.*”¹⁶ 1952 júniusában Palicson került sor egy mindmáig egyedülálló nagyszabású rendezvényre: a jugoszláviai magyar ünnepi játékokra, könyvkiállítással. Mivel a horvátországi magyarok 20-25%-a nem tudott írni-olvasni magyarul, sok helyen a szöveget horvát helyesírással írták le,¹⁷ de betanulásával, elmondásával irodalmi nyelvtudásukat erősítették-fejlesztették, így a művészileg kevésbé értékes

darabok előadása, meghallgatása is nagyban hozzájárult az anyanyelv megtartásához és ápolásához.

A nagyobb hagyományokkal rendelkező és még a közelmúltban is Magyarországhoz tartozó területekről, a Bácskából, Baranyából népszínházi társulatok (Szabadka, Zombor, Topolya) és műkedvelő csoportok, táncos-dalozó műsorokkal fellépő „gyöngyösbokréták” (Horgos, Bajmok, Csantavér – az előbbi 13 előadása 6000 embert lelkesített 1950 tavaszán), mentek rendszeresen vendégszeplésre Eszékre és a kisebb, Isten háta mögötti szlavóniai településekre. 1950 őszén a szabadkai Népszínház két tagja Kisköszegre (Batinára) költözött. Lelkes munkájukkal nemcsak a színjátszócsoport előadásainak színvonalát emelték magasra, hanem színészképző stúdiót is vezettek, így egy időben (1953 tavaszán) volt olyan elképzelés, hogy ott alakul majd ki a horvátországi magyar színjátszás központja egy félig műkedvelő, félig hivatásos tagokból álló társulattal, amely rendszeresen járná a baranyai-szlavóniai magyar településeket. A színjátszás ellen hozott határozatot követően Gyapjasék elköltöztek, így az önálló horvátországi magyar szintársulat ügye is lekerült a napirendről.¹⁸

A könyvtárak, olvasókörök újjászervezése már nehezebben ment. Ugyan a legtöbb – akár csak részben is – magyarok által lakott településen alakult népkönyvtár és olvasókör az 1880-as vagy legkésőbb az 1900-as évek elejétől (akkor a magyar kormány által támogatott Julián-egyesület keretében), de 1918 és 1945 után e könyvtárakat bezárták, könyvvállományukat széthordták, megsemmisítették,¹⁹ s a magánházaknál megmaradtak is jócskán elhasználódtak-elavultak századunk közepére. A pótlásnál és fejlesztésnél a tankönyvvel hasonló helyzet alakult ki: új könyvek beszerzése csak a Vajdaságból történhetett. A HMKSZ vezetősége szorgalmazta a könyvtárak és olvasókörök (újja)alakítását, s ez az évtized valamennyi közgyűlési határozatában szerepel mint megvalósítandó feladat. 1952-ben már 60 magyar könyvtárról írnak. Hiányzik a szépirodalom, holott az olvasók a klasszikusokat keresik, de nagy az érdeklődés a gyermekirodalom iránt is. 1955 elején a pélmonostori járásban (Baranyában) 38 olvasókör működött 13 000 kötettel, naponta átlag 3000 olvasóval.²⁰

Már 1953-tól, s hangsúlyozottabban 1955-től felmerült az az igény, hogy a kulturális tevékenység súlypontját a politikamentes szórakoztatásról az ideologikusabb töltésű népművelésre tegyék át.²¹ Sorozatosan jelennek meg cikkek elsősorban Pápa József, a szövetség titkárának tollából, melyek bizonyítják, hogy ő a hatalom embere, s annak akaratát fogalmazza meg a sokszor valóban igénytelen-színvonalatlan népszínművek ellen. A kifogások természetesen nem művészeti, hanem politikai jellegűek: felrója a bezdániaknak, hogy „...*régi, a Horthy-rendszer idejéből való drámát adtak elő Baranyában, amelyben volt jobbágy (?), földbirtokos, főhadnagy úr és csicskás, jószágos békeszerető pap és Pest után vágyódás*” – nyilván ez utóbbi volt a leg súlyosabb vád.²²

Tagadhatatlan, hogy az évtized közepére a népszínműre épülő amatőr színjátszás elért lehetőségei és létjogosultsága határára, de addig egyértelműen pozitív szerepet játszott, különösen a szlavóniai szórványmagyarok kulturális életében: magyarul írni-olvasni már nem és sok esetben beszélni is csak törve tudó százak és ezrek kerültek aktív kapcsolatba anyanyelvükkel, s kialvó nemzetudatuk is erőre kapott a népviselet, a piros-fehér-zöld pántlikák, sőt zászló láttán (mint a huszárok bevonulásánál a *János vitézben* – ezt a jelenetet általában meg kellett ismételni).

1955 áprilisában – az egyébként eredményesen dolgozó – vezetőség lemondott a zágrábi Ady Endre kultúrkörben. Az elnök, „... *Gál mérnök... beszédéből magyarkodó hangok csendültek ki, de – Pápa tudósítása szerint – ...a felszólalók a leghatározottabban elítélték az elnök beszédét és visszautasították elveit... nyíltan és határozottan sikraszálltak Jugoszlávia népeinek testvérisége mellett, s az új elnöktől nyomban visszavonták bizalmukat*”.²³

Egyre többet olvasunk irodalmi estekről, író-olvasó találkozóról, melyeken vajdasági írók (Ács Károly, Csépe Imre, Gál László, Kvazimodó-Braun István, Laták István, Majtényi Mihály, Urbán János) olvastak fel műveikből, és eszéki operaénekesek (Fehér János, Bauer Attila) igen nagy sikerrel adtak elő nép- és műdalokat, melyhez az is hozzájárult, hogy a rendezvényeket általában vacsora követte (Eszék, Vörösmart, 1954. december; Kopács 1955. február).²⁴ A zavar azonban nagy volt a kultúrkörökben. Az 1954. decemberi közgyűlési határozat megakasztotta a munkát: több helyen a színdarabok betanulását abbahagyták, mert – helyesen – úgy vélekedtek, hogy színdarabokat felülről „leintették”. Ekkor ismét a tanítókra hárult az átállítás nem könnyű feladata: a helybeli és a szomszédos falvak tanítói közművelődési esteket, népegyetemi előadás-sorozatokat tartottak-szerveztek, horvátul és magyarul, mert *a kétnyelvűséget nemcsak az iskolai oktatásban, hanem a népművelésben is érvényesíteni kellett*. Sok valóban hasznos mezőgazdasági-, állat-egészségügyi előadásról értesülünk, melyeket szakemberek tartottak. A közhangulatra jellemző, hogy az 1956. februári közgyűlésen „...*felvetődött a kérdés: fékezzük-e nemzetiségi alapokra fektetett kulturmunkával az asszimilációt, vagy pedig engedjünk szabad folyást az asszimiláció természetes folyamatának?*”²⁵

A közömbösség, gyanakvás, sőt félelem – Rezovácon, a verőcei járásban még 1954-ben is félve vették kezükbe az emberek a jugoszláviai magyar sajtó termékeit – megnehezítette a lapjainak terjesztését. Annak ellenére, hogy csak minden tizedik horvátországi magyar olvasott magyar újságot, 1957-ben a *Magyar Képes* újság közel 10 000 példányban jelent meg, belőle a hírlapárusoknál átlagban 1750-et, az újvidéki *Magyar Szóból* 400-at, a szabadkai *7 Napból* 150-et, a *Pionír Újságból* és a *Mézeskalácsból* 650-et vásároltak.²⁶

Az eszéki rádió magyar adása már 1945-ben megindult, heti negyedórás szombat esti műsorokkal.²⁷ 1949-ben már heti három alkalommal, 1950 szeptemberétől pedig a hét minden napján sugárzott magyar nyelvű műsort.²⁸

Nem fogalmazódott meg, de érzékeltették, hogy a horvátországi magyarok azért is kaphattak saját szervezetet, mert ott a Papuk és a Bilogora aljában a részben magyarok lakta falvakban alakult meg 1943. augusztus 15-én a Petőfi-zászlóalj, amely vajdasági (besorozott) magyarokkal bővülve a jugoszláv partizánhadsereg brigádjaként részt vett az 1944–1945-ös harcokban. E hagyomány ápolása mindvégig jelen van a szövetség tevékenységében, különösen a tízéves évforduló alkalmából.

Hasonlóképpen visszatérő téma a lapok hasábjain a vallás- és a (katolikus)-egyház-ellenesség, amely jellemző a korszakra, a térség országaira, de különösen erős a Moszkvával szakító Jugoszláviában. Egy, a *Magyar Szó*ból átvett cikk – kissé groteszkül – a magyarországi Szent István-ünnepséget ítéli el, viszont ez jó alkalom arra, hogy támadhassák a „Szent István-i Magyarország” eszméjét, amely ellen következetesen hadakoznak.²⁹ De olvashatunk zágrábi „...papnevelők és papnövendékek terrorista csoportja”-ról,³⁰ a horvát katolikus papok közreműködésével elkövetett rémtettekről a szerbek ellen,³¹ és mai utódaikról, akik biliárd- és pingpongasztallal, kézilabdapályával csalogatják magukhoz az ifjúságot; az üresen álló ójankováci (volt német evangélikus) templom átalakításáról kultúrotthonná, az iskolát háttérbe szorító sepei paplaktól.³²

Végül tanulságos felidézni a HMKSZ 1949–1950-es programját és szembe-síteni a mai valósággal, mert kiderül, hogy az akkor tervbe vett – helyes és szükséges – szervezeti intézkedések egy része máig is várat magára, vagy a létrehozott intézmények időközben ismét megszűntek.

*„Magyar iskolák, gimnáziumok, tanítóképző létesítése... ahol van magyar gyermek és jut tanító, ott megnyílik a magyar iskola a Horvát Népköztársaság városaiban, ipari gócpontjaiban, melyekben nagyobb számú magyar dolgozó él, a megalakítandó kultúrszervezetek tagsága az ipari munkásságból, a magyar értelmiségiekből és az ifjúságból kerül ki...”*³³ Részletek az alapszabályból: „A HMKSZ működési területe: A HNK egész területén (1/3)... fiókegyesületek minden helységben alakíthatók, ahol legkevesebb 20 tag jelentkezik felvételre (IX. 20.)...; magyar nép-, közép- és szakiskolák, tanítóképzők és nép-egyetemek felállítása (III. 5.)”³⁴ Az 1950. júliusi–szeptemberi munkaterv 6. pontja: *„A zagrebi tartományba kiküldeni egyik titkárunkat az ott élő magyarság meg-szervezésére...”*³⁵

1951-ben Gaál Károly rendszeresen tudósított Fiuméből,³⁶ ahol „kezdemé-nyező” (előkészítő) bizottság is működött...: az egyesület azonban rajtuk kívülálló ok miatt nem tud megalakulni. A HMKSZ működési területe Baranya és Szlavónia mellett – „...a Muraköz, Csakovec, Zagreb, egészen le Rijekáig

(Fiuméig)”³⁷ Az egyik titkár 1951-ben megpróbálta feltárni a csáktornyai maradék magyarság helyzetét.³⁸ Ez utóbbi helyeken – tehát a tulajdonképpeni Horvátországban (a túlnyomórészt egyetemistákból álló zágrábi egyesület kivételével) – ma sincs magyar művelődési és oktatási intézmény.

(1990)

Jegyzetek

¹ *Magyar Képes Újság (Zágráb)*, 1953/8. IV. 15. 3. p.

² Uo. 16. p.

³ *Magyar Néplap (Eszék)*, 1950./19. X. 18., 1951./30. VII. 27.

⁴ *Magyar Képes Újság*, 1953/22. XI. 15., 24., XII. 15., 1954/5. III. 1.

⁵ *Magyar Néplap*, 1950/19. X. 18., 23. XII. 15.

⁶ *Magyar Képes Újság*, 1952/1. III. 15., 1954/7. IV. 1.

⁷ Uo. 1953/9. V. 1.

⁸ Később elfogadták a kommuna kiküldött és járási tanfelügyelő ajánlatát, hogy iskolájuk legyen kétnyelvű. Tanítsanak benne horvátul is, magyarul is. Az első és második osztály tannyelve legyen továbbra is magyar, harmadik osztálytól kezdve vezessék be a horvát nyelven való tanítást úgy, hogy az V–VIII. osztályokban már fennakadás nélkül folyhasson a tanítás mindkét nyelven. *Magyar Képes Újság*, 1956/16., IX. 15. 13. p., 1957/16. IX. 15.

⁹ „Mikor lesz már nálunk is magyar iskola? – kérdezték minduntalan (Csakovácson – A. L.). Azt akarjuk, hogy gyerekeink anyanyelvükön tanuljanak, mert erre jogunk van. Nem is vitatta soha senki ezt s jogot, és meg is nyílt a magyar tagozat nemsokára, és a magyar gyerekek magyarul tanulhatnak. Csakhogy most a szülők azt szeretnék, ha gyerekeik szerbül tanulnának. – Elég, ha magyarul csak beszélni tudnak – mondogatják – az írást-olvasást jobb, ha szerbül tanulják meg, mert hivatalos dolgokban ennek nagyobb hasznát veszik. Ezért sok szülő szerb tagozatra adta gyerekét, s így a magyar tagozaton mind kevesebb a tanuló. Lehet, hogy ezt be kell majd zárni...” Uo. 1955/23. XII. 15., 14. p.

¹⁰ Uo. 1956/13. VII. 1. 14. p.

¹¹ Uo. 1956/22. XII. 15. 12. p.

¹² Uo. 1958/4. II. 15. 4. p.

¹³ Uo. 1955/8. IV. 15. 1958/4. II. 15.

¹⁴ *Magyar Néplap*, 1950/1–2. I. 24.

¹⁵ Uo. 1951/13. III. 31.

¹⁶ Uo. 1951/23. VI. 9.

¹⁷ Uo. 1951/41. X. 13.

¹⁸ Gyapjasék alig 3 év alatt 5 drámát, 5 vígjátékot, 2 operettet, 6 népszínművet, 2 színművet, 3 mesejátékot és 10 kabarét vittek színre. *Magyar Képes Újság*, 1953/10. V. 15.; 1953/12. VI. 15.

¹⁹ Csuzsa könyvtárát 1945-ben orosz katonák szórták szét, a maradékot széthordták: 1952-en nyitották meg, főleg jugoszláviai magyar írók műveivel, heti- és napilapokkal. Djurdjenovácon (több mint 200 magyar lakos) a könyvtár átszervezésekor kb. 1000 magyar és német nyelvű kötetet kidobtak. *Magyar Képes Újság*, 1952/11. IX. 1.

²⁰ Uo. 1952/1. III. 15. 1955/5. III. 1.

²¹ A HMKSZ 1954. december 21-i közgyűlésén „az a vélemény alakult ki, hogy az egyesületek eddigi munkairánya, ami főképpen a színjátszás, tánc, nótá- és társasesték rendezésével kívánt sikereket elérni, nem nagyon felel már meg a közművelődés céljainak a kulturális fejlődés magasabb színvonalán, és ezért a jövőben jobban kell szorgalmazni népegyetemek, irodalmi estek, tanfolyamok és előadások szervezését, különösen pedig az olvasókörök és könyvtárak alapítását.

Az eddigi, leginkább csak szórakoztató és mulattató műsoroknak nem volt meg az óhajtott nevelőhatása, sőt sok esetben erkölcsrontó hatása volt.” *Magyar Képes Újság*, 1955/1. I. 1. 3. o.

²² Uo. 1952/12. IX. 15.

²³ Uo. 1955/10. V. 25.

²⁴ Uo. 1955/2. I. 15. 1955/5. III. 1.

²⁵ Uo. 1955/2. 1. 15., 1956/22. XII. 15.

²⁶ Uo. 1957/8. IV. 15. 1957/22. XII. 15.

²⁷ *Zágrábi Magyar Újság*, 1945/4. XI. 25. Szerdán, pénteken és vasárnap du. 6 órától, majd a hét 6 napján kétszer (16.30, 20.50), kedden háromszor.

²⁸ *Magyar Néplap*, 1949/1. XI. 29., 1950/15. VIII. 22.

²⁹ Uo. 1950/4. III. 4.

³⁰ Uo. 1951/23. VI. 9.

³¹ Uo. 1951/39. IX. 29.

³² Uo. 1956/21. XII. 1.

³³ Uo. 1949/1. XI. 29.

³⁴ Uo. 1949/2. XII. 29.

³⁵ Uo. 1950/14. VIII. 30.

³⁶ Uo. 1951/13. III. 31.

³⁷ Uo. 1951. (47–48. XI. 29.)

³⁸ Uo. 1951/39. IX. 29.

SUMMARY

Lajos Arday: The educational-cultural situation of Hungarians in Croatia
(Baranya-Slavonia) in the first part 1950's

The Hungarian minority in Croatia is one of the most rapidly diminishing ethnic groups of the Hungarian language territory. In the area now belonging to Croatia, in 1910 128 000 Hungarians were living, in the early '50s there were only 48 000. In 1949 – not independently from the events of world politics and Yugoslav internal affairs – the Association of Hungarian Cultural Groups in Croatia was formed, and its publication, the Hungarian People's Paper (now Hungarian Illustrated) was started.

The ordinances were not sufficient for the starting of Hungarian education. A major problem existed, because the training of Hungarian teachers had been stopped decades before, Hungarian textbooks were lacking, and the internal fears of the Hungarian population was also notable. By the middle of the 50's, apart from the aforementioned factors, the changing of political circumstances also set back the initial momentum.

More spectacular – and apparently more lasting – were the other cultural achievements of the era: acting-groups were formed, cultural-, sport- and hunting-clubs started up, and even the shortage of books could not stop reading-groups from coming into existence in townships inhabited by Hungarians.

